

Adam, waar ben je?

En wat doet het ertoe?

Een theologische evaluatie van de nieuwe
evolutionistische hermeneutiek

Willem J. Ouweneel

Buijten & Schipperheijn *Motief*
Amsterdam

© 2018 Buijten & Schipperheijn Motief – Amsterdam

ISBN 978-90-5881-974-1

Omslagontwerp: Erik Houwer, Gouda

Omslagillustratie: Adam en Eva, Albrecht Dürer, 1504 – gravure

Behoudens uitzonderingen krachtens de Auteurswet van 1912 mag niets uit deze uitgave worden veeveelvoudigd, opgeslagen of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het maken van kopieën uit deze uitgave, ook voor zover toegestaan door de Auteurswet, zijn vergoedingen verschuldigd. Voor betaling van vergoedingen en voor toestemming voor het overnemen van gedeelten in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken wende men zich tot de uitgever, Postbus 22708, 1100 DE Amsterdam Zuidoost.

Beknopte inhoud

Woord vooraf	7	
1	Probleemstelling	15
2	Evolutieleer en evolutionisme	47
3	Een hermeneutische draai	87
4	Het probleem van de historiciteit	119
5	De kern van Genesis 1	149
6	Wie is de mens?	181
7	De bomen en de slang	213
8	De betekenis van de zondeval	247
9	Erzonde	277
10	Het Nieuwe Testament over Genesis 1-3	307
Aanhangsel 1		
		341
Aanhangsel 2		
		345
Aanhangsel 3		
		347
Aanhangsel 4		
		351
Aanhangsel 5		
		353
Bibliografie		
		355
Uitgebreide inhoudsopgave		
		377

De eerste ongehoorzaamheid des Menschen, en de vrucht
Van dien verboden boom, wiens jammerlijk genucht
Den dood, al onze ellende, en d' ondergang van Eden
Op aarde bracht, tot straks, zeeghartig opgetreden,
De Godmensch ons herstelde en 't Paradijs herwon:
Ziedaar uw zangstof, Muze....

John Milton, *Het verloren paradijs*
(vert.: J.J.L. ten Cate)

De aartsengel Uriël tot Adam en Eva

O glücklich Paar, und glücklich immerfort,
Wenn falscher Wahn euch nicht verführt,
Noch mehr zu wünschen als ihr habt,
Und mehr zu wissen als ihr sollt!

Joseph Haydn, *Die Schöpfung*

(eigen vertaling: 'O gelukkig paar, en gelukkig voor altijd, wanneer valse waan jullie niet verleidt om nog meer te wensen dan jullie al hebben en meer te weten dan jullie zouden moeten!')

Woord vooraf

De titel van dit boek verwijst natuurlijk naar de woorden die God tot Adam richtte in Genesis 3:9: 'Waar ben je?' In het Hebreeuws zijn deze drie woorden slechts één woord: *ajjēkah*. In de Septuaginta en de Pesjitta is de eigennaam aan deze vraag toegevoegd: 'Adam, waar ben je?' De vraag kan letterlijk opgevat worden: 'Waar heb je jezelf verborgen?', maar ook figuurlijk: 'In welke toestand verkeer je?' Uiteraard waren de antwoorden op beide vragen al aan God bekend. Maar Hij wilde dat de eerste mens zelf met de antwoorden zou komen. In het boek dat de lezer in handen heeft, heeft Gods vraag zowel een figuurlijke als een uitgebreide betekenis: Adam, waar kunnen we je vandaag vinden? Ben je verdwenen in de 'bosschages' van mythe, sage en archetype? Ben je verdwenen in een 'bosschage' dat zwaar beïnvloed is door het evolutiedenken, waarin je misschien nog wel 'historisch' bent, maar nauwelijks lijkt op het Bijbelse plaatje? Of ben je nog steeds waar je duizenden jaren geweest bent: in de feitelijke wereld van de echte geschiedenis? Kunnen wij nog steeds vertrouwen wat Mozes, Jezus en Paulus ons over jou verteld hebben, of moeten we vandaag luisteren naar de stemmen van de 'moderne wetenschap' om te begrijpen wat zij bedoelden? Ben jij direct geschapen door God, misschien zes- tot tienduizend jaar geleden, of ben je het product van miljoenen jaren evolutie?

Wat mijzelf betreft kan ik zeggen dat het schepping-evolutieprobleem mij mijn leven lang achtervolgd heeft, en ik vermoed dat ik er in dit leven nooit van afkom. Ik ben opgevoed met een letterlijke uitleg van Genesis, in een gezin behorend tot de Vergadering van Gelovigen (Plymouth Brethren), net als bijvoorbeeld de Britse auteurs Frederick F. Bruce, David W. Gooding en John Lennox.¹ Op het gymnasium echter beval mijn leraar Grieks mij het boek *Creatie en Evolutie* aan, geschreven door bioloog Jan Lever, gereformeerde professor aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, die daarin de leer van de algemene evolutie (van amoëbe tot mens) verdedigde.² Een tijdlang was ik onder de indruk van dit (niet zo gereformeerde) gezichtspunt. Tijdens een universiteitscollege over dierfysiologie zei een van de hoogleraren: 'Het ontstaan van de wereld kunnen we ons op twee manieren voorstellen: door schepping of door evolutie. Schepping is religie en kan als zodanig geen plaats hebben in dit college. Dus wat overblijft is evolutie.' Voorwaar een verbazingwekkend *non sequitur*-argument.

In 1968 gaf een oudere vriend van mij een eerste creationistisch boek aan mij, geschreven door de christen-dierkundeprofessor Hannington Enoch in India en getiteld *Evolution or Creation* ('Evolutie of schepping').³ In mijn jeugdig enthousiasme kocht ik bijna al de boeken (meest Amerikaans) die in de bibliografie genoemd werden, rijp en groen. Daaronder was het creationistische standaardwerk door hydroloog Henry M. Morris en theoloog John C. Whitcomb, *The Genesis Flood* ('De zondvloed').⁴ Waarschijnlijk was dit boek het krachtigste propagandamiddel voor het creationisme in de jaren zestig, althans in Noord-Amerika.

In 1970 behaalde ik aan de Universiteit van Utrecht mijn eerste doctorsgraad in de biologie,⁵ meer specifiek de ontwikkelingsbiologie. Gedurende tien jaar (1966-1976) heb ik biologisch onderzoek verricht aan het Hubrecht-Instituut van de Koninklijke Nederlandse Academie van Kunsten en Wetenschappen. Voor het hoogste niveau dat ik daar bereikte ('wetenschappelijk hoofdamtenaar'), werd ik persoonlijk benoemd door de toenmalige Nederlandse koningin, Juliana. Ik werkte met zogenoemde homeotische mutanten in de fruitvlieg, mutanten die van enig belang bleken te zijn in de evolutionaire erfelijkheidsleer.⁶

In die tijd begon ik zelf over het creationisme te schrijven, eerst in een klein boekje over Genesis 1,⁷ daarna in een veel omvangrijker werk, *Operatie Supermens*.⁸ Naar verluidt zei de oude theologiehoogleraar Willem H. Gispen (gereformeerd) van het boek dat het de suprematie van het evolutiegeloof in Nederland gebroken had. Als dat waar was, dan hoogstens voor een zekere tijd; tegenwoordig ken ik slechts een kleine groep gepromoveerde Nederlandse natuurwetenschappers die erg kritisch tegenover de algemene evolutieleer staan.⁹

De vleugels uitgespreid

Na deze eerste boeken schreef ik nóg vijf boeken over het creationisme.¹⁰ Een zesde was een klein boekje, *Wat is het nu: schepping of evolutie?*,¹¹ dat ik in drie dagen schreef voor schoolkinderen; het is vertaald in meer dan twintig talen en veel meer dan honderdduizend exemplaren moeten ervan verkocht zijn.

In die tijd begon ik ook lezingen over het creationisme te houden, vooral in Nederland, maar ook in andere Europese landen, en af en toe in Noord-Amerika. Dit was in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw. In totaal heb ik letterlijk honderden van zulke lezingen gehouden. De tijd leek er rijp voor te zijn, gegeven het feit dat ik soms duizend toehoorders bij zulke lezingen had (o.a. in Groningen), en in Duitsland soms nog meer. (Duitsers zijn natuurlijk serieuzer dan Nederlanders; in Duitsland kon ik nauwelijks lezingen houden met titels zoals *Gab es Dinosaurier in der Arche Noah?*, 'Waren er dinosauriërs in de ark van Noach?'). Sommige aanwezigen werden op zulke avonden

zelfs christen. Dat betrof mensen voor wie de evolutieer een echt struikelblok was geweest.

Door mijn boeken en lezingen trok ik de aandacht van drie christenmannen (één Nederlands hervormd en twee Nederlands gereformeerd): theoloog W.J.J. (Willem) Glashouwer, wiskundige J.A. (Koos) van Delden en zakenman F.J. (Frits) Kerkhof. In 1974 hadden zij de Stichting ter Bevordering van Bijbelgetrouwe Wetenschap opgericht. Ik werd de eerste redacteur van hun nieuwe tijdschrift, *Bijbel en wetenschap*. In 1977 stichtten wij met z'n vieren de Evangelische Hogeschool in Amersfoort, vooral om te voorzien in een eenjarige cursus tussen middelbare school en hbo/universiteit, waarin het creationisme een belangrijk onderdeel van de lesstof was.¹² Af en toe geef ik er nog weleens les, ook na mijn pensionering.

In de Vergaderingen van Gelovigen werden mijn opvattingen welwillend ontvangen, hoewel sommigen de voorkeur gaven aan de *gap theory* (leemte-theorie) van bijvoorbeeld de Ierse Bijbelleraar William Kelly (Engelse Vergaderingen) en de aardrijkskundeprofessor André Gibert (Franse Vergaderingen): de miljoenen jaren van de geologische tijdvakken behoren tot de 'leemte' tussen Genesis 1:1 en 2, daarop volgden de letterlijke scheppingsdagen, zo'n zesduizend jaar geleden (of iets langer).

Ik begon Bijbelconferenties van de Vergaderingen van Gelovigen bij te wonen in de Verenigde Staten en maakte van de gelegenheid gebruik om ook creationistische conferenties te bezoeken. In 1975 was ik in Minneapolis voor de *Third National Creation Science Conference* ('Derde Nationale Scheppingswetenschapsconferentie'), gesponsord door de Bible-Science Association en de Twin-City Creation-Science Association, en gaf er zelf ook een lezing. In 1977 maakte ik de *Fifth Annual Creation Convention* ('Vijfde Jaarlijkse Scheppingsconventie') mee in Philadelphia. In die jaren publiceerde ik ook diverse Engelse artikelen in het *Creation Research Society Quarterly* ('Kwartaalblad van het Genootschap voor Scheppingswetenschap'). Daarna begon ik door verschillende oorzaken een beetje teleurgesteld te raken in het Amerikaanse creationisme. Ik begon de idee te ontwikkelen dat wij, Europeanen, met onze diepgaandere wijsgerige en theologische traditie, onze eigen opvattingen zouden moeten ontwikkelen wat betreft de schepping-evolutiecontroverse. Voor mij was het mooiste voorbeeld hiervan wellicht het *First Creationist Congress* ('Eerste Creationistische Congres') in 1984.¹³

In de tussentijd waren mijn wetenschappelijke interesses wat veranderd. In die jaren publiceerde ik verschillende boeken over (christelijke) psychologie.¹⁴ Geleidelijk raakte ik meer geïnteresseerd in de wijsgerige voorvragen van mijn wetenschappelijk onderzoek en in die van biologie en psychologie in het algemeen, en daarom begon ik filosofie te studeren. In 1986 verwierf ik mijn doctorsgraad in de filosofie, met als specialisme de wijsgerige antro-

pologie (mensleer), aan de Vrije Universiteit van Amsterdam (vgl. hoofdstuk 6 in dit boek). Van 1990 tot 1998 was ik hoogleraar voor de filosofie van de natuurwetenschappen aan de Potchefstroomse Universiteit voor Christelijk Hoger Onderwijs in Zuid-Afrika voor een deel van het jaar. Ik maakte geen geheim van mijn anti-evolutionistische opvattingen, zodat ik al gauw in conflict kwam met sommige biologen daar. Het bleken trouwe aanhangers van Lever (zie boven).

Theologie

In Potchefstroom vond ik de gelegenheid om een oude wens te vervullen. Ik had vanaf mijn jonge jaren niet alleen de Bijbel, maar ook academische theologie bestudeerd, en in 1993 kon ik deze jarenlange studies afsluiten met een doctorsgraad in de theologie aan de Universiteit van de Oranje Vrijstaat in Bloemfontein (Zuid-Afrika). Mijn specialisme was de wijsgerige en Bijbelkundige voorvragen van de systematische theologie. In 1995 werd ik hoogleraar systematische theologie aan de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven (België), waar ik parttime werkte tot mijn emeritaat in 2014. Samenvattend kan ik zeggen dat ik professioneel werkzaam ben geweest op alle drie gebieden waarvoor ik een doctorsgraad had verkregen: biologie, wijsbegeerte en theologie. Volgens mij zijn al deze drie wetenschappen noodzakelijk om het schepping-evolutedebat te beoordelen. De biologie is nodig om de vraag te evalueren wat de evolutieleer wetenschappelijk waard is, de filosofie is nodig om de achterliggende grondvragen en ideologieën te analyseren, en de theologie is nodig om de betekenis van het debat te evalueren tegen de achtergrond van de Bijbel.

Mijn belangstelling voor de schepping-evolutiecontroversie heb ik nooit verloren, hoewel er vele jaren verliepen waarin mijn voornaamste focus op heel andere wetenschapsgebieden lag. Zo werkte ik van 2007 tot 2013 aan de twaalf delen van mijn Evangelisch-Dogmatische Reeks, waarin ik mijn visie op de christelijke waarheid weergaf.¹⁵ De voornaamste delen van deze serie worden momenteel vertaald en omgewerkt voor Engelse publicatie.¹⁶

Ik kan gerust zeggen dat ik door de jaren heen nooit de overtuiging heb losgelaten die ik in de jaren zeventig had ontwikkeld. Dat is deze: met de kennis die wij nu hebben van biologische mechanismen en van het fossielenarchief, is het mij onmogelijk in een algemene evolutie (van amoëbe tot mens) te geloven. Let er alsjeblieft op dat ik dit – voor zover ik mijzelf ken – zeg uit puur biologische, niet theologische motieven. Ik heb ook theologische bezwaren; die zijn het onderwerp van dit boek. Maar ik wil mijn biologische en mijn theologische bezwaren tegen de evolutie-idee graag gescheiden houden, voor zover ik daartoe in staat ben (omdat ik nu eenmaal maar één hart heb).

Vraag mij niet naar mijn biologische alternatieven. Op een groot aantal

vragen heb ik gewoon geen definitieve antwoorden, of vele voorlopige antwoorden, die ik liever voor mijzelf houd. Hoe oud is het heeal? Hoe oud is de aarde? Wat zijn de grenzen aan de ‘micro-evolutie’ (die feitelijk niets meer dan biologische variatie is)? Wat is de juiste exegetische van vele bijzonderheden in Genesis 1-3? In het afgelopen decennium heb ik voor mijzelf de term ‘ontstaansagnost’ ontwikkeld, maar dat bleek geen gelukkige term te zijn omdat die tot allerlei misverstanden leidt (bijv. Ouweneel is een ‘agnost’ van een speciale soort; het is het soort misverstand dat je krijgt als je jezelf ‘katholiek maar niet rooms’ noemt, of ‘gereformeerd zonder de drie formulieren van enigheid’). Ik mag dan van vele antwoorden niet zeker zijn, maar ik ben geen biologische agnost (ik geloof niet in een algemene evolutie), en ook geen theologische agnost (ik geloof dat er een historische Adam en Eva waren, en een historische zondeval, een concreet gebeuren in tijd en ruimte).

De ogen weer geopend

Wat mij de laatste jaren in feite geholpen heeft waren boeken zoals die van D.O. Lamoureux, K.W. Giberson, R. Carlson & T. Longman, D.C. Harlow, M. Tinker, D. & L. Haarsma, P. Enns, D.O. Alexander, N.T. Wright, W.T. Cavannah & J.K.A. Smith en G. van den Brink.¹⁷ Zij openden mijn ogen zogezegd, maar dan in tegengestelde zin van wat deze auteurs bedoelden. Toen ik begon te lezen over de evolutionaire visies van deze auteurs (en van sommige auteurs die hebben bijgedragen aan Barrett & Caneday¹⁸), besepte ik: *dit is niet de weg*. Sommigen van hen zijn geen vrijzinnige theologen in de gangbare zin van het woord; zij claimen zelfs tot het ‘orthodoxe’ kamp te behoren door bijvoorbeeld hun geloof in de opstanding van Christus te benadrukken. Sommigen van hen doen zelfs hun best in zekere zin de idee van een ‘historische Adam’ en een ‘historische zondeval’ vast te houden, hoewel zij diep overtuigd zijn van de menselijke evolutie (of ‘voorlopig aannemen dat dit de best beschikbare theorie is’). Maar in mijn optiek is hun manier om te proberen Genesis 1-3 te lezen door de bril van de evolutieleer een ramp.

Langs deze weg komen deze auteurs vaak tot conclusies, hoe voorlopig ook, die diametraal staan tegenover wat duizenden joodse en christen-uitleggers door de eeuwen heen in deze hoofdstukken hebben gelezen. Dat *bewijst* op zichzelf nog niets, maar het *zegt* een hoop. Volgens mij gaan deze auteurs met de Schrift om als een buikspreeker: zij laten haar zeggen wat zij willen, maar het is niet de Bijbel die spreekt: zij zijn het die spreken. Christenen moeten *luisteren* naar de Bijbel, niet ‘door de Bijbel heen spreken’.

Ik probeer de motieven van deze auteurs niet te beoordelen; ik zeg alleen dat ik hun resultaten als rampzalig beschouw. Het is mijn vaste overtuiging dat zij niet alleen een Bijbelse visie op de mens en op de zonde verliezen, maar uiteindelijk ook op de Schrift, op het heil en op Christus zelf. Toen het om

vrijzinnige theologen ging, die vrijelijk van ‘mythen’ in de eerste hoofdstukken van de Bijbel spraken, haalden we onze schouders op; er gaapte toch al een religieuze kloof tussen hen en ons. Dit keer echter gaat het om (natuurwetenschappers en) theologen die claimen orthodoxe christenen te zijn. Dit betekent dat er veel meer potentiële valkuilen en valstrikken in de discussie zitten.

Inderdaad is de discussie niet gemakkelijk. Iedereen die het belangrijke boek *Four Views on the Historical Adam* (‘Vier visies op de historische Adam’; zie noot 18) bestudeert, kan voor zichzelf ontdekken hoe vaak de verschillende auteurs langs elkaar heen praten, hoe zij elkaar verkeerd begrijpen en verkeerd weergeven, ondanks hun gewoonlijk hoffelijke houding. Toch komt de lezer aan het eind tot de conclusie – ik tenminste wel – dat hij nu een paar dingen meer begrijpt dan voordat hij begon te lezen. In zoverre zijn al onze boeken slechts kleine bijdragen tot een proces waarin wij ondanks de grote meningsverschillen uiteindelijk toch hopen een beetje verder gekomen te zijn in ons verstaan van de Schrift, van de geschiedenis en van de wetenschap.

De kern van mijn boek kan eenvoudig worden samengevat: als wij aannemen dat er een menselijke evolutie was, kunnen we dan toch de Bijbelse boodschap van Genesis 1-3 vasthouden? De bovengenoemde auteurs (zie noot 17) zeggen ja. Ik en vele anderen zeggen nee. Het thema van dit boek is niet de evolutieleer op zichzelf. Veeleer gaan het om de vraag of, als wij de menselijke evolutie aannemen, het orthodoxe christendom overeind gehouden kan worden. Sommigen zeggen: je kunt allebei hebben, menselijke evolutie én de Bijbel. Anderen zeggen: je zult moeten kiezen. Als de leer van de menselijke evolutie waar is, is de Bijbel fout. Als de Bijbel waar is, is de leer van de menselijke evolutie fout.

Dit boek is niet alleen maar een discussieboek, dat de opvattingen van anderen bestrijdt. Delen ervan zijn meer van een thetische dan van een anti-thetische aard. Zoals Judas aangaf, zijn we soms ‘genoodzaakt te schrijven met de vermaning om te strijden voor het geloof dat eenmaal aan de heiligen is overgeleverd’, terwijl het veel aangenamer zou zijn ‘te schrijven over onze gemeenschappelijke behoudenis’ (Judas vs. 3).

Voor citaten uit de Bijbel heb ik in het algemeen gebruikgemaakt van de Herziene Statenvertaling voor het Oude, en van de Telosvertaling voor het Nieuwe Testament.

Graag wil ik degenen bedanken die eerdere versies van het manuscript of delen ervan gelezen hebben en mij hun zeer gewaardeerde commentaar hebben doen toekomen. In alfabetische volgorde zijn dat de Canadese theoloog en apologet dr. Joseph Boot, de Nederlandse biologen dr. Peter Borger en dr. ir.

Wim de Jong, de Australisch-Amerikaanse theoloog Kerry J. Hollingsworth, de Amerikaanse theoloog dr. Nelson D. Kloosterman (die ook optrad als mijn gewaardeerde redacteur voor de Engelse uitgave van dit boek), de Duitse bioloog dr. Siegfried Scherer, en de Zuid-Afrikaanse filosoof (expert op het gebied van het evolutiedenken) dr. Daniel F.M. Strauss. Mijn warme dank gaat ook uit naar degenen die betrokken waren bij het publicatiewerk: naast dr. Boot waren dit Ryan Eras en John Hultink, die eveneens hun waardevolle commentaar gaven. Het spreekt vanzelf dat ik de enige ben die verantwoordelijk is voor de inhoud van het uiteindelijke product.

Huis ter Heide
winter 2017/2018

Noten Woord vooraf

- 1 Zie bijv. Bruce (1990); Gooding & Lennox (2014a; 2014b); Lennox (2009; 2011).
- 2 Lever (1956).
- 3 Enoch (1966).
- 4 Morris & Whitcomb (1961).
- 5 Mijn hoogleraar paleontologie was de beroemde dr. G.H. Ralph von Koenigswald, de ontdekker van belangrijke Pithecanthropus-fossielen op Java.
- 6 Zie Ouweneel (1975b).
- 7 Ouweneel (1974).
- 8 Ouweneel (1975a).
- 9 Ik noem Willem Binnenveld, Peter Borger, Herman Bos, Juri van Dam, Hans Degens, en Wim de Jong.
- 10 Ouweneel (1976; 1977a; 1977b; 1980; 1981).
- 11 Ouweneel (1977c; oorspr.: 1974).
- 12 Vgl. Van den Brink (2017, 16).
- 13 Zie Andrews, Gitt & Ouweneel (1986); vgl. ook Andrews (1981); Gitt (1993; 1999; 2006).
- 14 Zie Ouweneel (1984; populairdere versie in het Engels: 2014b).
- 15 In dit boek verwijs ik naar Ouweneel (2007a; 2007b; 2008; 2010; 2012a; 2012b).
- 16 In dit boek verwijs ik naar Ouweneel (2018b; 2018c; 2018d; 2018e).
- 17 Lamoureux (2008; 2009); Giberson (2009); Carlson & Longman (2010); Harlow (2010); Tinker (2010); Haarsma & Haarsma (2011); Enns (2012); Alexander (2014); Wright (2014); Cavanaugh & Smith (2017); Van den Brink (2017).
- 18 Barrett & Caneday (2013).

1 Probleemstelling

*'Er zal een tijd zijn dat zij
de gezonde leer niet zullen verdragen,
maar naar hun eigen begeerten voor zichzelf leraars zullen verzamelen,
om zich het gehoor te laten strelen;
en zij zullen het oor van de waarheid afkeren
en zich tot de fabels wenden.'*

2 Timotheüs 4:3-4

Stelling: *Tegenwoordig proberen sommige christenen een middenweg te zoeken tussen orthodoxe theologie en vrijzinnige theologie: ze zijn orthodox als het gaat om de centrale delen van het evangelie, maar vrijzinnig als het gaat om Genesis 1-3. Dat kan nooit goed gaan; uiteindelijk loopt dit hele denken, zoals sinds de Verlichting steeds weer gebeurd is, in voortschrijdende etappes uit op vrijzinnige theologie.*

1.1 Mythen van de laatste dagen

1.1.1 Wilson en Lewis

Christenen, vooral zij die leven in de 'laatste dagen' (2 Tim. 3:1), hebben zich vaak afgevraagd wat de fabels (letterlijk 'mythen') zouden kunnen zijn waarover de apostel Paulus het in 1 Timotheüs 1:4; 4:7 en 2 Timotheüs 4:4 heeft. Mythen zijn oeroude volksverhalen, vooral over de oorsprong van de wereld. Traditioneel treden daarin goden en godinnen, helden en heldinnen, planten en dieren op. In onze moderne tijd kunnen de goden gemakkelijk vervangen worden door 'principes' waaraan een soort bijna bovennatuurlijke kracht wordt toegeschreven (ook al houden degenen die zulke 'mythen' verkondigen gewoonlijk niet van termen als 'bovennatuurlijk' – en uiteraard nog minder van de term 'mythe' als zodanig, tenzij die wordt toegepast op de visie van anderen). Aan wat voor mythen zou Paulus hier denken? Oude 'scheppingsmythen' (vergeef me de term) waarin orthodoxe christenen, Joden en moslims nog steeds geloven, of een of andere moderne 'evolutiemythe'?¹ Of bepaalde 'mythen' van heel andere aard (christelijk kapitalisme, christelijk socialisme, liberalisme, welvaartsevangelie², tweekoninkrijken³, christelijke 'alternatieve geneeswijzen'⁴, enz.)?

In het algemeen zijn exegeten nogal voorzichtig met aan te geven aan wat voor ‘mythen’ Paulus zou kunnen denken. Misschien is zijn bedoeling heel algemeen; hij zou het Griekse woord *mythos* hier kunnen gebruiken in de zin van het Latijnse *fabula*, ‘fabel’, dat is een fictief verhaal, of zelfs gewoon een onwaarheid.⁵ Toch intrigeert de term *mythos* me. Leven wij niet in een tijd waarin de ‘moderne wetenschap’ hard werkt om alle soorten mythen uit te roeien? Hoe zou Paulus kunnen veronderstellen dat in een tijd als de onze – een tijd die volgens veel christenen grenst aan de ‘laatste dagen’ – juist christenen zich tot bepaalde ‘mythen’ zouden wenden? Mythen nota bene? We worden hier herinnerd aan 1 Timotheüs 6:20 in de Statenvertaling: ‘O Timotheüs, bewaar het pand [u] toebetrouwd, een afkeer hebbende van het ongoddelijk ijdel roepen en van de tegenstellingen der valselyk genaamde wetenschap’⁶.

In 1987 publiceerde de Deens-Zweedse bioloog Søren Løvtrup, die helemaal geen creationist was,⁷ zijn boek *Darwinism: The Refutation of a Myth* (‘Darwinisme: de weerlegging van een mythe’). En als wij (niet-creationist) Andrew N. Wilson (bekend om zijn biografie van koningin Victoria) mogen geloven, begon deze mythologie al bij Darwin zelf. In een recent boek beschreef Wilson hem als een victoriaanse ‘mythenmaker’, zoals de titel zegt.⁸ In een voorbeschouwing wordt hij als volgt aangehaald:⁹ ‘Gek genoeg vond ik in de loop van mijn onderzoekingen emmers vol trots en vooroordeel [een zinspeling op een roman van Jane Austen, *wjo*] onder de vurige darwinisten, die ons zouden willen laten geloven dat je een soort mafkees bent als je Darwin niet aanbidt. Hij is een voorwerp van verering geworden, vergelijkbaar met de oude helden van de Sovjet-Unie, zoals Lenin en Stalin, wier standbeelden twintig en meer jaren geleden in heel Oost-Europa begonnen om te vallen.’

Ik denk hier graag aan die goede oude C.S. (‘Jack’) Lewis. Deze waarschijnlijk grootste christen-apologeet van de twintigste eeuw overleed in 1963, maar veel christenen grijpen nog altijd naar zijn boeken. Dit geldt voor zijn literaire werk (denk aan de *Narnia*-reeks en de *Ruimtetrilogie*) en ook voor zijn apologetische geschriften. Lewis schreef ooit een opstel genaamd *The Funeral of a Great Myth* (‘De begrafenis van een grootse mythe’).¹⁰ De ‘mythe’ in dat opstel is wat hij het ‘populaire’ evolutionisme noemde. Lewis beschouwde de evolutieer als een ‘echte wetenschappelijke hypothese’, aangehangen door praktiserende biologen. Ik moet daar echter bij aantekenen dat de meeste praktiserende biologen specialisten in hun vakgebied zijn. Slechts heel weinigen van hen hebben een intern overzicht van zowel de morfologie als de erfelijkheidsleer, alsmede de ontwikkelingsbiologie, om de geologie en de paleontologie maar niet te noemen. Verreweg de meesten zijn niet in staat om met enig gezag te spreken wanneer zij de evolutieer uitroepen tot een ‘echte wetenschappelijke hypothese’. Maar dat is niet zozeer het punt waar het me nu om gaat. Lewis’ ‘grootse mythe’ betreft niet de evolutieer als

strikt wetenschappelijke hypothese, maar de evolutieer als het geloof van zo ongeveer alle moderne intellectuelen (zie hoofdstuk 2). Het is met name de mythe van hen die helemaal niet de deskundigheid hebben om de algemene wetenschappelijke status van een dergelijke omvattende hypothese te beoordelen. Oftewel, het is de mythe van de meeste biologische vakspecialisten, de meeste natuurwetenschappers, en zeker de meeste filosofen en theologen, en zovele andere ontwikkelde mensen.¹¹

Met een doctorsgraad in de biologie op zak (sinds 1970), later ook in de wijsbegeerte (1986) en de theologie (1993), heb ik de evolutieer bediscussieerd met biologen en theologen in vele verschillende landen – eigenlijk al vanaf de late jaren zestig. Interessant genoeg had ik dezelfde ervaring als die ik van anderen gehoord heb: in het algemeen zijn biologen meer bereid om naar tegenargumenten te luisteren en te debatteren dan theologen. De eenvoudige reden daarvoor is dat biologische generalisten op z'n minst *enig* besef hebben van de zwakheden in de evolutieer, maar theologen meestal niet. Dat is begrijpelijk: gewoonlijk hebben zij de evolutieer niet bestudeerd op enig academisch niveau. Dat is eenvoudigweg niet hun taak. Toch – of moet ik zeggen daardoor? – spreken velen van hen met een overtuiging die mij vaak verbaasd heeft. Sinds de negentiende eeuw is de meerderheid van de theologen gewonnen voor de evolutieer – terwijl zij niet bevoegd zijn die te beoordelen – en ze laten die niet zo gemakkelijk los.

1.1.2 Kidner en Keller

Neem iemand als de Britse oudtestamenticus Derek Kidner, een halve eeuw geleden.¹² Hij merkte op dat van God gezegd wordt dat Hij Job met zijn handen formeerde uit leem (Job 10:8-9) en vroeg zich af of dit niet Genesis 2 zou kunnen verklaren ('toen vormde de HEERE God de mens [uit] het stof van de aardbodem'). Als Job in werkelijkheid geformeerd was in de schoot van zijn moeder, waarom zou Adam ook niet uit een moeder geboren kunnen zijn, en verder terug uit een hele reeks van moeders? Kidner vervolgt: 'De mens is in de Schrift veel meer dan *homo faber*, de maker van gereedschappen; hij is als mens gevormd door Gods beeld en adam, niets minder. (...) [D]e intelligente wezens uit een ver verleden, wier lichamelijke en culturele overblijfselen hun voor de antropoloog de duidelijke status van "moderne mens" geven, zouden toch beslist beneden het levensniveau hebben kunnen zijn dat gevestigd werd met de schepping van Adam. (...) Niets vereist dat het schepsel waarin God menselijk leven blies, niet van een species zou hebben kunnen zijn dat in elk opzicht voor mens-zijn toebereid was.'

Ik kan het niet met Kidner eens zijn, en ook niet met de Amerikaanse prediker Tim Keller, die Kidner op dit punt lijkt te steunen. De vergelijking met Job gaat mank, eenvoudig doordat Adam de 'eerste mens' was (1 Kor. 15:45-

49), terwijl Job gewoon een moeder had (Job 1:21; 3:10; 19:17; 31:18). Adam was het ‘ene bloed’ waaruit alle mensen zijn voortgesproten (Hand. 17:26),¹³ en zijn vrouw werd de ‘moeder van alle levenden’ (Gen. 3:20). Kidner, die op zijn eigen manier redeneert, fantaseert zelfs nog meer: hij oppert dat na de bijzondere schepping van Eva – hoe past die gebeurtenis trouwens in het plaatje? – ‘God zijn beeld nu zou kunnen hebben overgedragen op Adams medemensen om hen in hetzelfde bestaansrijk te brengen. Als dat zo was, strekte Adams positie als “verbondshoofd” van de mensheid zich naar buiten uit tot zijn tijdgenoten evenals voorwaarts naar zijn nakomelingen, en zijn ongehoorzaamheid ontferde beide op gelijke wijze.’¹⁴

Wat is het nut van al dit gefantaseer – niet alleen door Kidner maar vermoedelijk gesteund door Keller – dat op geen enkele manier in harmonie met het geschreven Woord gebracht kan worden? Het is niets anders dan een poging om zich aan het evolutiedenken aan te passen en tegelijk zo dicht mogelijk bij de Schrift te blijven. Dit is Tim Kellers eigen slotsom: ‘Mijn conclusie is dat christenen die de Schrift en de wetenschap trachten te correleren een “groter kamp” moeten vormen dan hetzij de antiwetenschappelijke religio-nisten of de antireligieuze wetenschappers. Hoewel ik in dit artikel argumenten aandraag voor het belang van het geloof in een letterlijke Adam en Eva, heb ik hier laten zien dat er verscheidene manieren zijn om dat aan te hangen en toch te geloven in God die gebruikmaakt van EBP [d.i. evolutionaire biologische processen].’

Dit is typisch de houding van heel wat theologen tegenwoordig. Ik zal in het vervolg naar hun opvatting verwijzen als AGH, dat wil zeggen, ‘Adam was een Geëvolueerde Hominide’,¹⁵ oftewel een mensachtig wezen geproduceerd door evolutionaire biologische processen. AGH-aanhangers willen graag ruimte laten voor de idee van menselijke evolutie, en tegelijk willen ze op een of andere manier vasthouden aan de noties van de ‘historische Adam’ en de ‘historische zondeval’. Kidner en Keller geven ons er een idee van hoe dit zou kunnen werken: met een boel fantasie, die nauwelijks in harmonie met het Schriftuurlijk onderwijs genoemd kan worden. Dit is een stelling die ik uitgebreid zal proberen te onderbouwen.

1.1.3 ‘Evangelische helden’

Ik kan hier geen overzicht geven van de hele literatuur over Genesis 1-3 tussen Kidner en laten we zeggen zo’n tien jaar geleden (ik schrijf dit in 2017, dus dat is 2007); van de publicaties die neigen naar een meer vrijzinnige¹⁶ visie op deze hoofdstukken, kan ik er maar een paar noemen.¹⁷ Laat me hier alleen drie van de meest bekende en gewaardeerde ‘evangelische’¹⁸ helden’ (naast de al genoemde Keller) vermelden. Op alle vier (inclusief Keller) zou ik Davids woord willen toepassen: ‘Hoe zijn de helden gevallen in het midden van de

strijd!' (2 Sam. 1:25). Merkwaaardig genoeg zijn de drie nog niet genoemde 'helden' allemaal Brits-geboren anglicaanse theologen:

- (a) De Britse anglicaanse theoloog John Stott († 2011). David Brooks schreef eens in de *New York Times* dat, als evangelicalen ooit een paus hadden gekozen, dat waarschijnlijk John Stott zou zijn geweest. Toch verdedigde deze in zijn boek *Understanding the Bible*¹⁹ ('De Bijbel verstaan') het theïstisch evolutionisme, inclusief de notie van pre-adamitische hominiden.
- (b) De Brits-Canadese anglicaanse theoloog James I. Packer is een andere 'evangelische held' die helaas het theïstisch evolutionisme verdedigt. Hij schreef in 2008 een aanbeveling voor theïstisch evolutionist Denis Alexander,²⁰ en later een positief 'Woord vooraf' in een boek van theïstisch evolutionist Melvin Tinker.²¹
- (c) De Britse anglicaanse theoloog N.T. ('Tom') Wright: ik zal het uitgebreider over hem hebben in paragraaf 1.3.

Laat me hier nog een vierde Britse anglicaanse theoloog mogen toevoegen: Alister McGrath. In een interview in 2011²² nam hij niet duidelijk stelling, maar verdedigde hij kennelijk het goed recht van het theïstisch evolutionisme als ook van de oerknaltheorie. Ondanks zijn voorzichtigheid ervaar ik dit op z'n minst als teleurstellend.

Ik voel me meer gerustgesteld door de opvatting van de calvinistische baptist en theoloog John Piper, die ruimte liet voor een oude aarde, maar ook zei (2010)²³: 'Ik geloof niet in evolutie als de manier waarop Adam mens werd. Ik denk dat God Adam en Eva schiep uit het stof van de aardbodem. Ik denk dat hij uniek was en dat hij de vader van de hele mensheid is – Adam en Eva – en dat hij niet het product is van een lang evolutieproces. Ik kan dat niet rijmen met de manier waarop het in de tekst staat. En ik denk dat het erg belangrijk is dat Adam een historische figuur was, omdat dat de manier is waarop hij behandeld wordt door de andere Bijbelschrijvers. De kernpassage in Romeinen 5 stort in elkaar, en de hele aard van Gods verbondssluiting met Adam, en dan zijn val, en dan Christus die de tweede Adam is, daar blijft niets van over als Adam geen historische persoon is.'

Ik waardeer hier de woorden van natuurwetenschapper John A. Bloom:²⁴ 'In het licht van de vergelijkende literatuur[wetenschap] en de culturele kennis die ons ter beschikking staat, kunnen we niet aannemen dat het voor de schrijver van Genesis onmogelijk was om aan zijn antieke publiek uit te leggen dat God een kleine groep reeds levende wezens die bepaalde eigenschappen gemeen hadden met mensapen, in staat stelde zich te ontwikkelen tot de mensheid. God had het verhaal van de hominide oorsprong van de mensheid kunnen vertellen op een manier die de vroege Hebreeën hadden kunnen vat-

ten. Het feit dat Hij dat niet deed, moet enige betekenis hebben.’ Dat is mooi gezegd. Direct aan het begin van mijn redeneringen zou ik al die AGH-aanhangers deze simpele vraag willen stellen: als God een paar hominiden uitkoos uit een veel grotere populatie om een verbondsrelatie met hen aan te gaan, *waarom heeft Hij dat dan niet gewoon gezegd?* Hij verkoos Noach, Abram en Israël uit grote menigten van mensen; als Hij dat met Adam ook deed, kon het toch niet zo moeilijk zijn dit aan ons uit te leggen? Waarom sprak Hij dan via Genesis alsof Adam en Eva direct door Hem geschapen waren, zonder dat er andere mensen bestonden? Dit is een van die vragen die door dit hele boek heen zullen weerklinken.

1.2 Recente publicaties

1.2.1 Twee boeken

Laat mij de laatste ontwikkelingen mogen illustreren aan de hand van twee theologische boeken, die beide zeer recent zijn verschenen (2017), en beide proberen het ‘oorsprongsverhaal’ van Genesis 1-3 te herformuleren. Het eerste boek werd geredigeerd door de Amerikaanse rooms-katholieke theoloog William T. Cavanaugh en de protestantse theoloog James K.A. Smith en heet *Evolution and the Fall* (‘Evolutie en de zondeval’).²⁵ Er zijn duidelijke verschillen tussen de schrijvers van de diverse bijdragen in dit boek; toch speelt het boek in het algemeen met het idee dat God er een paar hominiden uitgepikt heeft en die in (letterlijk of figuurlijk) paradijselijke omstandigheden heeft gebracht, waar vervolgens een soort ‘zondeval’ plaatsvond. Deze geselecteerde hominiden leefden veel vroeger dan christenen traditioneel gedacht hebben, en op het moment dat zij vielen, waren zij zeker niet de enige hominiden op aarde. In feite was er nooit een ‘historische Adam’ in de Bijbelse zin van de eerste mens met wiens schepping en zondeval de menselijke wereldgeschiedenis begon. De redacteuren en ten minste enkele van de schrijvers van bijdragen in het boek hebben de evolutieleer met huid en haar verslonden.

Het tweede boek verscheen midden 2017 en is in het Nederlands. Het is geschreven door de gereformeerde theoloog Gijsbert van den Brink en heet *En de aarde bracht voort*.²⁶ Van den Brink behoort tot de rechtervleugel van de Protestantse Kerk in Nederland (de zogenoemde Gereformeerde Bond). In zijn boek legt hij uitvoerig de evolutieleer uit en trekt soortgelijke conclusies als die getrokken werden in het vorige boek: als de evolutie waar is, moeten Genesis 1-3 totaal anders gelezen worden dan christenen traditioneel gewend waren. Opnieuw is de vraag: als wij de evolutieleer aanvaardden, kunnen wij dan vasthouden aan de ‘historische Adam’ en de ‘historische zondeval’?

De verschijning van deze twee boeken in één jaar is een teken aan de wand – en dat zijn er dan nog maar twee van soortgelijke werken die in de laatste tien jaar verschenen zijn. Ik noem bijvoorbeeld die welke geschreven of gereviseerd zijn door Karl Giberson, Michael Northcott & Robert Berry, Richard Carlson & Tremper Longman, Melvin Tinker, Deborah & Loren Haarsma, Peter Enns, Tom Wright en Dennis Venema & Scot McKnight.²⁷ In de theologische wereld lijken de tijden van het (jonge- of oude-)creationisme bijna voorbij te zijn. Theologen die traditioneel als orthodox en conservatief bekendstonden, verdedigen nu publiekelijk de evolutieer,²⁸ ook al lijken zij wel enig besef van de consequenties te hebben. Deze zijn zowel uitlegkundig – ze betekenen een drastisch nieuwe exegetische benadering van Genesis 1-3 – als dogmatisch: vooral in het Nieuwe Testament is de zondeval van de eerste mensen van essentiële betekenis (zie vooral Rom. 5:12-21; zie hoofdstuk 8-10 in dit boek). Wat blijft er over van de Bijbelse waarheid als de historische zondeval feitelijk weggeredeneerd wordt? De consequenties van de nieuwe denkwijze zijn veelomvattend; we vinden ze in de vakgebieden van de ktiseologie (scepingsleer), de hamartiologie (zondeleer), de antropologie (mensleer), de soteriologie (heilsleer) en zelfs de christologie (de leer omtrent Christus).²⁹

1.2.2 ‘Traditie’

Ik heb het woord ‘traditioneel’ nu een paar keer gebruikt – maar een beroep op de traditie kan natuurlijk niet het antwoord zijn. Tradities bleken er soms naast te zitten. Toch noemt Van den Brink zich nog steeds ‘gereformeerd’, en daarom is het interessant om te zien wat de drie formulieren van enigheid over de kwestie te zeggen hebben. De Heidelbergse Catechismus zegt (V/A 6) dat God de mensen *goed* geschapen heeft, en (V/A 7): ‘V. Waar komt dan die zo verdorven aard van de mens vandaan? A. Uit de val en ongehoorzaamheid van onze eerste voorouders Adam en Eva in het paradijs; daar is onze natuur zozeer verdorven, dat wij allen in zonden ontvangen en geboren worden.’ De Nederlandse Geloofsbelijdenis zegt (art. 17) ‘dat de mens zich aldus in de lichamelijke en geestelijke dood gestort’ had, en (art. 23): ‘... onze eerste vader Adam’. Als deze formulieren de maatstaf vormen voor wat waarlijk gereformeerd is, dan is Van den Brink niet meer waarlijk gereformeerd omdat hij op z’n minst oppert dat er misschien nooit een eerste mens, Adam, heeft bestaan, dat wil zeggen, een mens die direct door God geschapen was en een Eva die uit zijn zijde kwam,³⁰ en evenmin een enkele gebeurtenis, de zondeval, waarin deze twee in de zonde vielen.

Ik herhaal dat zelfs de meest gekoesterde traditie niet het laatste antwoord op problemen rond de historische Adam kan leveren. Wat wij nodig hebben is een grondige theologische doordenking. Mijn boek handelt niet zozeer over de biologische aspecten (behalve in hoofdstuk 2), maar meer over

de theologische. Als mensen geloven dat zij het evolutiedenken moeten aanvaarden, wel, we leven in een vrij land. Maar als zij ons willen wijsmaken dat dit niet het orthodoxe christendom raakt,³¹ geloof ik stellig dat zij zichzelf en anderen voor de gek houden.

In de eerste plaats beweer ik dat hier een wezenlijk andere hermeneutiek aan de orde is; laten we zeggen een fundamenteel nieuwe manier om het Woord van God te lezen, anders dan die Joden en christenen eeuwenlang gewend waren. Dit is wat ik wil uiteenzetten in het derde hoofdstuk.

Ten tweede is er het probleem van de 'historiciteit' (zie hoofdstuk 4). Wat bedoelen wij wanneer wij zeggen dat de eerste hoofdstukken van Genesis al dan niet historisch zijn? Deze hoofdstukken mogen dan niet historisch zijn naar de opvatting van de journalistiek of de geschiedwetenschap, maar in welke zin zijn zij dan wél historisch? Het principiële antwoord dat ik wil verdedigen is dat Genesis 1-3 ons vertelt over gebeurtenissen die echt hebben plaatsgevonden, en over de manier waarop zij plaatsvonden.

Ten derde, wat is het nieuwtestamentisch onderwijs over de schepping en de zondeval? Welk licht werpt dit op de uitleg van Genesis 1-3? Kunnen de genoemde auteurs hun nieuwe exegese handhaven in het licht van het nieuwtestamentisch onderwijs? Ik geloof dat het antwoord ontkenkend is (zie hoofdstuk 5-10). Pas dan, ten vierde, kunnen wij proberen door te dringen tot de eigenlijke exegese van Genesis 1-3 (al aangeroerd in hoofdstuk 5). Christenen kunnen het Oude Testament niet anders lezen dan in het licht van het Nieuwe (zie vooral hoofdstuk 10).

1.2.3 Een tegengeluid

Uiteraard wordt de theologische wereld niet helemaal beheerst door het theïstisch evolutionisme. In de afgelopen tien jaar zijn er ook publicaties verschenen die een meer traditionele lezing van Genesis 1-3 verdedigen, of daar tenminste ruimte voor laten. Ik noem slechts (zonder op dit moment de verschillen tussen deze auteurs te specificeren) Brian Schwertley, Jonathan Wells, John Collins, Vern Poythress, John Lennox, Michael Reeves, Todd Pruitt, Jay Richards, Robert Strimple, Johannes Versteeg, Richard Gaffin, William Barrick, Carl Trueman, Hans Madueme, David Kelly, Richard Phillips, Wayne Rossiter, Terry Mortenson, William VanDoodewaard en Mart-Jan Paul.³²

De meesten van deze auteurs zullen in de loop van dit boek opnieuw genoemd worden. Er is een zware strijd aan de gang, met krachtige strijders aan beide zijden. Ik ben niet van plan alleen maar een aantal argumenten te herhalen die andere auteurs naar voren hebben gebracht, maar wil ook graag andere argumenten van mijzelf te berde brengen.